

LENGYELORSZÁG

LAGZI ISTVÁN

Magyarok és lengyelek
„egymásnak vetett háttal”A MAGYAR—LENGYEL KAPCSOLATOK,
A BARÁTKOZÁS ÉS A BARÁTSÁG EZER ÉVE

A magam részéről mindig örvendek, ha a magyar—lengyel történelmi kapcsolatok ezeresztendős múltjának fehér foltjai ritkulnak, ha *tartalmas* és *szép* könyvek, írások látnak napvilágot. Az elmúlt években nem volt ok a panaszra. Számos színvonalas — a magyar—lengyel kapcsolatok áttekintése és megértése szempontjából fontos — munka került a könyvesboltokba. Kovács Endre Kossuth-díjas történésztől egymás után jelentek meg a magyar—lengyel viszony különböző korszakait vizsgáló könyvek. (Külön is meg kell említeni *A magyarok és lengyelek a történelem sodrában* című munkáját, mely első ízben tekinti át a magyar—lengyel kapcsolatok ezeresztendős múltját.) A magyar—lengyel kapcsolatok alakulásáról korábban a felejtetetlen emlékü *Divéki Adorján*, *Veress Endre* munkái, *Bajcsy-Zsilinszky Endre*, *Tomcsányi János*, *Kertész János* és mások publicisztikája segítettek a megismerésre szomjazókat. *Csapláros István* adatokban gazdag írásai, *Hopp Lajos* idevágó tevékenysége a magyar—lengyel kapcsolatok egy-egy fejezetének megértéséhez nyújt segítséget. A művelődéstörténeti, művészettörténeti területeken *Petneki Áron* ért el eredményeket. Irodalmi vonatkozásokban a legutóbbi évek termései közül *Kovács István*, *Kiss Gy. Csaba* és *Molnár István* irodalomtörténészek munkásságára tudunk támaszkodni. Nem lehet és nem is kell tehát arra hivatkozni, hogy alapvetően „új” kutatásokra van szükség.

A közelmúltban a *Corvina Könyvkiadónál* két csodálatosan szép könyv is gazdagította ismeretünket. A magyar—lengyel kapcsolatok ezer éve című, a budai királyi palotában bemutatott (illetve a krakkói Wawelben is megrendezett) reprezentatív kiállítás anyagából válogatva *magyar* és *lengyel* nyelven díszes kivitelű könyvek jelentek meg. A magyar nyelvű változatot *Kovács Endre* és *Dávid Katalin*, a lengyel nyelvűt *Waclaw Felczak* és *Andrzej Fischinger* munkájaként dicsérhetjük. A közölt képanyag szinte azonos, a bevezető tanulmány történelmi részét *Kovács Endre*, illetve *Waclaw Felczak* írta. *A Magyarország Lengyelország. A barátság ezer éve — Polska Węgry. Tysiąc lat przyjaźni* című két könyv, és a korábban említettek is érzékeltetik, hogy a magyar—lengyel kapcsolatokkal foglalkozók és az érdeklődők számára egyre bővül a szakirodalom tárháza. Igaz, vannak még fehér foltok, vannak újrafeldolgozásra váró, újragondolásra érdemes kérdések is.

Igen nagy jelentősége van annak, hogy a magyar—lengyel kapcsolatok története iránt az utóbbi időben megnőtt az érdeklődés. A szakirodalom nem kellő ismeretének (is) köszönhetően a népszerűsítő cikkek, a magyar—lengyel kapcsolatokat csak „érintő” írások között olykor nem kellően átgondolt, zavart okozó, közgondolkodásunkat károsan befolyásoló munkák is napvilágot láttak. Pedig a *barátság ezer évét* át-

tekintő két könyv elolvasása is segítséget adott volna annak felismeréséhez, hogy a vizsgálódások és megállapítások esetében a mindenkori hatalmi érdekek, a fejlődés fő vonalának figyelembevételével a történelmileg múlandó helyett a maradandóból, a lényegtelen helyett a lényegesebből kell kiindulni.

*

A magyar—lengyel jószomszédi viszony vizsgálatánál, az országaink közötti megértés, segítőkészség és rokonszenv megléte az, ami a kutató és az érdeklődő figyelmét egyaránt megragadja. Mindezek a nemes, politikai tartalommal telítődött jelzők évszázados múltra tekintenek vissza. A magyarok és a lengyelek — a Kárpátok jóvoltából — elég messze voltak (és hosszútávú politikai érdekeik is távol estek) ahhoz, hogy tartós érdekellentét jöjjön létre, hogy érdemi háborúkat, országaik létét befolyásoló háborút (háborúkat) vívjanak egymással, de elég közel voltak ahhoz, hogy — Száraz György szavaival élve — „egymásnak vetett háttal” segítsék egymás függetlenségi harcát, a nemzeti létért folytatott küzdelmét, vagy „egymásnak vetett háttal” lépjenek fel a német (porosz), osztrák, orosz, török támadások ellen.

Kapcsolataink első századaiban a kor igényeinek és szükségleteinek megfelelően a dinasztikus kapcsolatokon volt a hangsúly. Már III. Béla és Igazságos Kázmér lengyel király közötti megegyezésben (1193) kiemelt hangsúlyt kapott a *barátság* mellett a *megsegítés* gondolata is: „...érinthesetlen barátság legyen a két ország között, hogy mindkét ország közös ellenségei ellen közösen harcoljanak, hogy kedvező eseményekből közös hasznot merítsenek, és a kedvezőtlenek között kölcsönösen segítsék egymást.” Kapcsolataink aranyfonala az évszázadok alatt ezekből a gondolatokból szövődött, kapcsolatainkban az előbb említettek alkották a *maradandót*, az *előremutatót*, a történelmileg *lényegest*.

Történelmileg *lényegtelennek tartom* azt, hogy a hercegek, elűzött főemberek, kegyvesztettek egyike-másika elidőzött Budán (vagy éppen Krakkóban), intrikáltak, hódítottak, esetleg családi viszályokat okoztak. Nem tagadható, hogy magyar—lengyel viszonylatban voltak *időleges ellentétek* — többek között — Halics és Szilézia birtoklásáért, voltak esetek, amikor magyar hadak lengyel földön, lengyelek Magyarországon háborúztak. A dinasztikus kapcsolataink évszázadai alatt a magyar—lengyel viszony *lényegét* (!) azonban nem ezekben a történelmileg múlandó történetekben kell keresni. Kapcsolatainkban elsősorban az *egymásrautaltság*, a *közös ellenség miatti és elleni harcban kialakult együttműködés*, majd a *szabadságharcok idején kikovácsolódott rokonszenv s új értelmet nyert törekvések kaptak hangsúlyt*.

Wacław Felczak neves lengyel történész, a Lengyel—Magyar Történész Vegyesbizottság aelnöke nagyon szépen, közérthetően elemezte a magyar és a lengyel társadalom fejlődésének közös vonásait, azokat a történelmi grádicusokat, melyeket *közösen*, többnyire *azonos körülmények* között kellett és lehetett kölcsönösen megjárunk. A gazdasági, társadalmi fejlődésben megmutatkozó analógiák adnak — többek között — magyarázatot arra is, hogy a történelem gyakran adott fel — tartalmában — azonos kérdést, s éppen ezért a fejlődésbeli hasonlóságok miatt ezekre hasonló választ lehetett, kellett adni. Tehát nem az ellentétek, hanem az *azonosságok*, a *hasonlóságok*, a *mindkét részen gyakran előforduló bukások, vereségek és a nemzeti fennmaradás érdekében tett erőfeszítések voltak azok a kérdések, melyek kialakították, de számos vonatkozásban meg is szabták a magyar—lengyel kapcsolatok fejlődésének irányát és területeit*.

A középkori kapcsolataink tekintetében mindenekelőtt figyelembe kell venni az európai erőviszonyok alakulását, azokat a történelmi helyzeteket, melyek megszabták a két ország lehetőségeit: a lengyelek a *poroszok* (németek), a *Német Lovagrend*, a *tatárok*, *svédek*, *törökök* támadásaival, terjeszkedésével (majd később a cári *Oroszországgal*), tehát keleti, északi és nyugati ellenfelekkel vívtak hosszabb-rövidebb időt igénylő harcot, küzdelmet; a magyaroknak *német*, *tatár*, *török*, majd *osztrák* veszély okozott problémákat. Az idők folyamán (a XVIII. századtól) Lengyelországot, a lengyel államiságot a *porosz*, *orosz*, *osztrák* részről érte megsemmisítő támadás. Az

európai reakció előbb említett három nagyhatalma részéről Magyarországot elsősorban az *osztrákok* (és ideiglenes szövetségese: a cári *Oroszország*) veszélyeztették. A lengyeleknek tehát az *északi, nyugati és keleti* határaik mentén voltak nehézségeik; a magyaroknak a történelem során többnyire *nyugatról* és *délről* jövő támadások, hatalmi törekvések ellenében volt szükség arra, hogy *északon*, a magyar hatalmi aspirációkat *sohasem* veszélyeztető országnak vesse a „*hátát*” és „*vállát*”, olyan országnak, mely *sohasem* veszélyeztette az önálló állami létét, a nemzeti fejlődés folyamatosságát. Ez az ország *Lengyelország* volt.

Az érdemi együttműködés terén — többek között — gondoljunk csak IV. Béla és Szégyenlős Boleszláv, V. István és Fekete Leszek krakkói fejedelem, Károly Róbert és Nagy Kázmér (Lokietek Ulászló) kapcsolatára, a Jagellók korára, a krakkói egyetem kisugárzó hatására, a reneszánsz jegyében kialakult művelődési kapcsolatokra, Báthory lengyel királyságára, a kuruc kori lengyel kapcsolatokra. Ez utóbbi már egy minőségileg is új korszak kezdetét jelentette.

A történelmi vizsgálódások során szembetűnő, hogy a XVI—XVII. században Magyarország három részre tagolódva vívódott a lét és a nemlét között; a XVIII—XIX. században Lengyelországot a szomszédos nagyhatalmak ugyancsak három részre osztották fel. A három részre osztott Lengyelország területén fel-fellobbantak az ellenállás, a szabadságharcok tüzei. Egy-egy vesztes felkelés után szinte hagyományosan Magyarország fogadta be a menekülő lengyelek egy részét. A szerencsétlen kimenetelű bari konföderáció (1768—1772), majd a Kościuszko-felkelés (1794) után az üldözöttek közül számosan magyar földön kerestek s kaptak menedéket.

Nem felszíni jelenségről volt szó az 1830/31. évi lengyel felkelés idején sem. A lengyel nép szabadságharca mellett emelte fel szavát a magyar politikai és irodalmi élet legkiválóbb képviselői közül *Perczel, Wesselényi, Pálóczy, Kölcsey, Kossuth, Deák, Kazinczy, Bajza, Vörösmarty*. Madarász József az 1830. évi, úgynevezett *Novemberi felkelés* magyarországi hatásáról megható sorokban emlékezett meg: „A szabadságra törekvés e harcában új világ tárult fel előttem és az ifjúsággal én is lelkeimből kívántam a lengyel nemzet győzelmét.” Ahogy *Kovács Endre* is írta, a kassai ifjúság 1831. július 19-én rokonszenvtüntetést szervezett a lengyel felkelők támogatására. Az utcára kivonult ifjúság „Éljen a magyar nemzet! Éljen az alkotmány! Éljen Skrzynecki! [a lengyel felkelés egyik vezetője — L. I.] Éljenek a lengyelek! Pusztuljon a német! Pusztuljon a muszka!” A lengyel nemzeti felkelést véresen leverő cári seregek tettei Magyarországon is rémületet és ellenszenvet keltettek. Ezek az érzések tükröződnek *Bajza József* és *Vörösmarty Mihály* lengyel tárgyú verseiben is.

1831 elején Magyarország vármegyéiben gyűjtést szerveztek a felkelők segítségére. Önkéntes akcióról volt szó, a vármegyék többsége mégis lengyelbarát álláspontra helyezkedett. A bécsi udvarral szembeni politikai ellenzékiesség megerősödésében a lengyel felkelésnek döntő szerepe volt, a lengyel példa lelkesítőleg hatott s tanulsággal szolgált a reformkori politikai nemzedék számára. A politikai pályáján kezdő lépéseket megtevő *Kossuth Lajos* Zemplén vármegye közgyűlésén szenvedélyes hangú beszédben foglalt állást a lengyelek mellett: „A lengyelek ügye Európa ügye, s bátran merem mondani, hogy aki a lengyelt nem tiszteli, aki áldást nem mond igazságos fegyvereire, ön királyát, ön hazáját sem szereti.” Kossuth a lengyel szabadságharcot már akkor is kapcsolatba hozta magyar nemesség előtt álló politikai feladatokkal: „... mert midőn a dicső lengyelek mellett szözlünk... hazánk függetlensége mellett beszélünk... ezt parancsolja az emberiség s háládatossága.” A korábban már idézett Madarász Józsefet is hasonló gondolatok foglalkoztatták. Emlékiratában az 1830/31-es lengyel szabadságharcra utalva megfogalmazta: „Mintha mindenki érezte volna, hogy Lengyelország visszaállítása és a lengyel nemzet szabadságának kivívása egyúttal saját hazánknak és nemzetünknek, alkotmányunknak, szabadságunknak is biztosítéka...” A magyarországi lengyelbarát rokonszenv a reformkori politikai küzdelmekben mélyült el igazán, ettől kezdve *irodalmunkban*, de a *köztudatban* is „*jelen vannak*” a lengyelek.

A magyar—lengyel kapcsolatokban a Népek Tavaszán is a *nemzeti függetlenség*,

az európai reakció elleni közös összefogás eszméje került előtérbe, tehát *nem* mellékes kérdések. hanem a *történelmileg lényeges*, a leginkább *égető problémák* megoldása érdekében keresték az együttműködés lehetőségeit. Az 1848/49-es magyar szabadságharcot tevőlegesen támogató lengyelek a *Ti szabadságotokért és a mi szabadságunkért — Za Waszq i Naszq Wolność* jelszavával álltak a haladás oldalára. Adam Mickiewicz, az egyik legnagyobb lengyel költő — nem véletlenül — a magyar szabadságharcban látta Lengyelország (sőt az akkori Európa) szabadságának zálogát. „Kezeitekben nyugszik a világ jövője. Ha le tudjátok szakítani a győzelem gyümölcsit... akkor diadalotok egyben a szabadság diadala lesz Európában... Előre! A népek hálája kísér benneteket és reményeik mutatják az utat...”

A szabadságharc ideje alatt újra felélénkült kapcsolatok 1849 után sem gyengültek. „*Ügyünk ugyanis egy, ellenségeink is közösek*” — vallotta a lengyel demokraták nevében Adam Mickiewicz fia. Az osztrák önkényuralom idején Lengyelországban (az emigráns körökben is) ismert és népszerű lett egy sokatmondó politikai jelszó: „*Węgrzy przez Włochy, Polska przez Węgry* — írta Waclaw Felczak („*Magyarország Olaszország, Lengyelország Magyarország által*” lehet független). Az 1849 utáni évtizedben újra felmerült az igény „*egymás hátának megtámasztására*”, a közös ellenesség elleni összefogásra. Kossuth az emigrációban is figyelemmel kísérte a lengyel politikai harc kimenetelét, az 1863. évi lengyel felkelés alakulását. A galíciai magyar katonákhoz írott levelében megfogalmazta a magyar—lengyel összefogás lényegét: „... minket magyarokat a lengyelekhez nemcsak a testvéries részvétel erkölcsi kötelessége, hanem a nemzeti közérdek kapcsa is csatol. Ők nekünk nem csak szomszédaink, hanem barátaink, testvéreink is, kiknek sorsával érdekeink s jövődönk szoros viszonyban állanak. Ha ők szabadokká lesznek, szabadságuk támaszponttá szolgálанд a mi szabadságunknak.” Klapka és Ordega a Lengyel Nemzeti Kormány képviselője 1864. március 8-án egyezményt írt alá, mely célul tűzte ki mindkét ország függetlenségének kivívását. A magyar és lengyel fél kölcsönösen kötelezte magát, hogy támogatást nyújt a „... népszabadság és igazság ügyének...” A hét cikkelyből álló egyezményben a két fél biztosította egymást, hogy „... közös harcot folytatnak ellenségeik ellen, mint testvérek és szövetségesek kölcsönösen segítik egymást”, olvashatjuk Kovács Endrénének a Kossuth-emigrációval foglalkozó munkájában.

A Galiciában szolgáló magyar katonaság és a magyar tisztek tevékenységét sok felszínes, a valóságnak nem mindenben megfelelő írás érintette. Gyakran ezek a megtörtént, de nem jellemző, korszakot nem minősítő epizódok maradtak meg, éltek túl az évtizedeket. Nem kétséges, voltak esetek, amikor magyar huszártisztek a galíciai lengyel nemesi udvarházakban a magyar—lengyel hagyományokat felidézve „*cukros*” és „*idealizált*” dalokat, műdalokat énekeltek, amikor a tisztek lengyelbarát rokonszenve „*vacsorákon*”, „*italozásban*” és „*széptevésben*”, „*gáláns úri magatartásban*” jelentkezett s merült ki. Bizonyos, hogy sokszor elhangzott a híres és népszerű Polak, Węgier dwa bratanski, I do szabli i do szklanki... — Lengyel, magyar két jó barát, Együtt harcol s issza borát... kezdetű dal. Ha valóban csak ennyit tudnánk a galíciai barátkozásokról, akkor az kevés és felszínes lenne. De *többről* és *másról* volt szó. A galíciai magyar ezredek személyi állományából az 1863. évi lengyel felkelés idején sokan átálltak „*a jó ügy szolgálatába*”, és együtt harcoltak cári csapatok ellen. Rokonszenves magatartásukkal (1846, 1848, 1863) nem egy esetben kivívták a lengyel lakosság rokonszenvét. A galíciai helyőrségekben szolgálók, megismerve az osztrák megszállás alatt levő lengyel országrész helyzetét, könnyebben megértették a magyar viszonyokat is. Hazatérve potenciális népszerűsítői lettek a lengyelbarát rokonszenvek.

A Magyar Tanácsköztársaság védelmében fegyvert fogott I. és a II. lengyel zászlóalj katonái végső soron az új rendért, a Tanács-Magyarország létét veszélyeztető cseh és román burzsoázia intervenciók csapatai ellen harcolva elevenítették fel a korábbi hagyományokat. Jelszavuk: ismét a *Ti szabadságotokért és a mi szabadságunkért* volt. A *társadalmi haladásért vívott küzdelem* 1919-ben Lengyelországban hatalmas visszhangot váltott ki: a lengyel munkásosztály szolidaritásáról biztosította

az újért, a *társadalmi változásokért* harcoló erőket. A korábbi évszázadok szabadságharcos hagyományai ezekben a hónapokban *proletár internacionalista* elemekkel bővültek. Kapcsolataink legszebb lapjai íródtak 1919 tavaszán és nyarán.

A két világháború közötti időszakra a magyar—lengyel kapcsolatokban — néhány előremutató tényező mellett — az *ellentmondásosság* volt jellemző. A Közép-Kelet-Európa államait veszélyeztető német külpolitika ellensúlyozására ezekben az években is felmerült a magyar—lengyel együttműködés szükségessége. A párizsi békeszerződésekben megszabott új — és torz — erőviszonyok azonban számos tekintetben nem kedveztek a magyar—lengyel együttműködésnek sem. Mindezek ellenére Magyarország és Lengyelország viszonyát a *megértés és szívéllyesség* jellemezte. Erre az időszakra nagyon is jellemző *Władysław Gomułka*nak 1964. október 17-én, a varsói lengyel—magyar barátsági nagygyűlésen tett megállapítása: „... a magyarok és a lengyelek kölcsönös baráti érzelmei a történelmi múltban, a szabadságért és a haladásért vívott közös harcban gyökereznek. (...) Hosszú történelmi korszakokon át a lengyel—magyar barátság a hivatalos kormánypolitikától függetlenül, sőt gyakran e politika ellenére fejlődött.”

A Teleki-kormány és a II. világháború alatti magyar kormányok kormányzási időszakára is vonatkoznak az előbb megállapítottak. A II. világháború kezdetén magyar földre menekült lengyelek megítélése, a magyar—lengyel kapcsolatok eme fejezetének értékelése terén felmerült nézeteltérések (is) arra utaltak, hogy szakirodalom eredményei nem váltak ismertté. A magyar—lengyel kapcsolatok II. világháború alatti fejezetének főbb kérdéseiről *alapvetően más* vélemény alakult ki a *történészek* és a *publicistika művelői* között. Felettebb jellemző, hogy *A barátság ezer éve* című könyvben, de más *szakmunkában* sem olvashatunk arról, hogy a több tízezer főt kitevő lengyel menekültek befogadásában, a velük szemben kialakított bánásmódban, tisztességes megélhetésük, kulturális lehetőségeik megteremtésében végső soron a kormány *felelőtlensége, cinizmusa és nacionalizmusa* játszott volna a főszerepet. A kialakult vitában a menekültek létszáma is jelentős szerepet kapott. E kérdésben is szélsőséges nézetek, „*elképzelések*” kerültek napvilágra. Az *alapvető források* ezúttal is számításon kívül maradtak. A teljesség igénye nélkül szeretném megemlíteni a következőket: a Magyarországra került lengyel menekültek létszámát *illetően másképpen „számolt”* a külügyi propaganda (140—150 ezer), az emlékiró (250 ezer), a publicista (70 ezer), a korabeli rádióadás (100 ezer), az újságíró (100—120 ezer, illetve 200 ezer). A levéltári forrásokra hagyatkozó történész óvatosabb. Írott forrásra hivatkozva 40 ezer, illetve 45—50 ezer menekültről tesz említést. Mindezek ellenére nem kell attól tartani, hogy az *írásba foglalt*, a valóságnak megfelelő létszám örökre ismeretlen, kideríthetetlen marad.

A létszám azért okozott problémát, mert a menekültek történetének alapvető vizsgálata hosszú éveket vett igénybe, a megbízható adatok a levéltári fondokban heverték. A menekültek történetét olykor csak „*hírlapi mélységben*” érintő írások, a csak népszerűsíteni vagy érvelni akaró szerzők többnyire egymás hibáit, adatait, illetve az 1946-ban közzétett, túlzottan magasán megállapított létszámot „*ősforrásként*” vették alapul. Nem tagadható, a 250 ezres létszám *soknak*, a 40 ezer pedig *kevésnek* minősíthető. Aztán — mivel a megoldás nem volt kéznél — többen is arra a következtetésre jutottak, hogy a létszámot (mert a menekültek „*jöttek*” és „*mentek*”), a tényleges valóságot „*ügysem*” lehet megállapítani, ezért egy „*középarányos*” számot kell alapul venni. A források ismeretében azonban nem fogadható el, nem indokolt az úgynevezett középarányosságra való törekvés.

A különböző források a lengyel polgári menekültek legmagasabb létszámát szinte egyöntetűen 15 ezer főben állapították meg. A probléma a katonai menekültek létszámánál tapasztalható. A Teleki-kormány a nyugati és a semleges országokban akkreditált katonai attaséin keresztül *közzétette* a katonai menekültek létszámát. A terjedelmes tájékoztató szerint a magyarországi lengyel katonai személyek *legmagasabb létszáma* 5 ezer tiszt, 32 ezer katona, 500 katonai hozzátartozó, valamint 400 katonai alkalmazásban levő polgári tisztviselő volt. A Teleki-kormány az előbb emlí-

tett létszámot ismertette, népszerűsítette — többek között — Franciaországban és Angliában is. *Vajon elképzelhető-e, hogy mintegy 100 ezer menekültet letagadtak, eltűkoltak volna, s mindezt a nyugati és a semleges országokban tették volna?*

A lengyel katonai menekültek ügyeit a Honvédelmi Minisztérium 21. osztálya intézte. Az osztály vezetője *Baló Zoltán* ezredes volt, aki 1943-ban távozott az osztály éléről. Baló ezredes sok vonatkozásban együttműködött a háború alatti lengyel szervekkel (ő volt az, akit szolgálatai elismeréseképpen az emigráns lengyel kormány *lengyel tábornoki ranggal* szeretett volna jutalmazni). Így nem meglepő, hogy a 21. osztály vezetője belső használatra szánt, valóságnak megfelelő létszámkimutatást is vezetett. Ezt a rendkívül fontos dokumentumot leváltásakor bizonyosan nem „véletlenül” magával vitte. A részletes létszámkimutatás *halála után*, hagyatékával együtt 1963-ban került vissza a levéltárba. Baló Zoltán létszámkimutatása szerint a katonai menekültek *írásba foglalt (anyagilag ellátott)* legmagasabb létszáma némi kerekítéssel 45 ezer volt. A polgári menekültekkel együtt a lengyelek — írásba foglalt — létszáma 60 ezer főt számlált.

De nézzük meg röviden, mit mondanak a lengyelek, akiket nem lehet azzal „gyanúsítani”, hogy a „*plusz-minusz százezer*” tévedésébe, túlzásába estek. *Waclaw Felczak* történész, a *Lengyel—Magyar Történész Vegyesbizottság* 1979. november 4—9-i toruńi ülésén is elmondta, hogy a lengyel menekültek írásban rögzített 60 ezres létszáma megfelel a realitásoknak. Magyar részről több szerző leírta (korábban magam is ezen a véleményen voltam), hogy a Magyarországra átjött lengyelek közül 100—110 ezer személy *elhagyta* az országot és angol, francia területekre szökött. Hová mentek, mehettek a Magyarországot elhagyó lengyel katonák és önkéntesek? Mindenekelőtt Franciaországba, majd a Közel-Keletre. De nézzük sorjában ezeket a kérdéseket. A nyugaton létrehozott *Lengyel Fegyveres Erők* legmagasabb létszáma 1940 júniusában „csak” 7877 tisztet, 78 422 katonát és altisztet számlált. A személyi állományból mintegy ezer fő lengyel hadihajókon érkezett, közel 40 ezer személy a balti államokból, Magyarországról és Romániából került a lengyel hadsereg állományába, 900 főt Angliában, megközelítőleg 45 ezer személyt pedig a franciaországi lengyelek közül toboroztak. [1939. szeptember és 1941 közepe közötti időszakban mintegy 32 ezer személyt angol, francia területekre (Franciaországba és a Közel-Keletre) evakuáltak, 12—13 ezer menekült pedig visszatért a megszállt Lengyelországba. 1944 nyarán a BM és a HM által összeállított létszámkimutatás szerint Magyarország területén megközelítőleg 15 ezer katonai és polgári menekült tartózkodott. Így nemcsak a források, hanem a II. világháború alatt a lengyel polgári és katonai menekültek részére létesített táborok száma, azok befogadóképessége eleve kizárta a 140 ezres, de még a 70 ezres menekültlétszám realitását is.]

A téves, ám tetszetős adatok — mert azok egyszer nyomtatásban is megjelentek — a legutóbbi időig forgalomban voltak. Úgy tűnik, hogy senkit sem zavart az a csekélység, hogy mintegy 80 ezer személlyel nem „tudtak” elszámolni. A „*hová tűntek a katonák?*” kérdését eleve fel sem tették. A 100—140 ezer fős létszámot „becsületből” elfogadók nem vették azt a fáradságot, hogy megnézzék: mit írnak a lengyel források (katonai enciklopédia, a *Polskie Siły Zbrojne* történetét feldolgozó — Londonban megjelentetett — kötetek), *hány* menekülttábor volt, s azok mennyi embert tudtak befogadni, időről időre hogyan alakult a menekültek számbeli megoszlása.

A magyar—lengyel kapcsolatok különböző kérdéseinek megítélésében olykor-olykor *elfogultság, egyoldalúság, hozzá nem értés* is szerepet kapott. Sokan a magyar—lengyel kapcsolatok, vagy egyes személyek legendáit, a magyar—lengyel kapcsolatok „*szeplőtlenységét*” védelmezik, pedig korban gondolkodva, a *tényeket* kellene vizsgálnunk. Hallottam olyan véleményeket is, miszerint a magyar—lengyel kapcsolatok történéseit, a magyar—lengyel barátságot nem kell annyiszor emlegetni, nem kell a környező országokhoz, népekhez *fűződő, történelmileg kialakult kapcsolatainkból „kiemelni”* és „*kihangsúlyozni*”, mert kapcsolatainkban a romantikus történeteken, mítoszokon kívül nincs semmi rendkívüli. A történelem eseményei azonban azt bizonyítják, hogy olykor egy-egy nép, ország — nyelvi és rokonsági kötelékek nélkül is — közel kerülhet egymáshoz. (De nem a mítoszok miatt.)

A közös feladatok, a hasonló helyzet, az azonos problémák, a kiemelkedő sorskérdésekhez való viszonyulás egy-egy népben különlegesen mély baráti érzéseket alakíthat ki más nép (népek) iránt. (Erre jelenleg is számos példát találhatunk.) A *történelmi körülmények* között s miatt létrejött, megerősödött barátság az évszázadok folyamán — gátló és akadályozó tényezők híján — természetes módon *kihangsúlyozódott, külön és különleges jelentőséget nyert*. A magyar—lengyel kapcsolatokat vizsgálva sem engedhetjük meg magunknak, hogy a 30 évvel ezelőtti sémákban gondolkodjunk, s a rosszabbik értelemben vett (tapasztalt) *dogmatikus megállapítások* szerint — utólag — szabjunk irányt és határt. A magyar—lengyel kapcsolatok elemzésénél sem kell a *problémamentességre* törekednünk, semmi okunk arra, hogy az uralkodó osztályok bűneit, mulasztásait védelmezzük, a Teleki- és a Kállay-kormány általános tevékenységét „*felértékeljük*”, pártoljuk. *Nem kell nekünk — és személy szerint nekem — idealizálni, szépíteni és „megvédeni” a múlt történéseit, bátran lehetünk kritikusak. Vállalhatjuk a kérlelhetetlen szigorú, a vizsgálódásokban szűkszerű szembesítést is.*

A magyar—lengyel viszony megítélését — többek között — megkönnyíti az is, hogy *kapcsolatainkat nem zavarták nemzetiségi problémák, határviták. Egymás forradalmainak, felkeléseinek, haladó mozgalmainak leveréséhez, leveretéséhez soha nem adtunk segítséget. De mindig támogattuk egymás szabadságküzdelmét, az állami létért vívott küzdelmeket. Sok volt, ami összekötött s alig voltak olyan, történelmileg lényeges kérdések, melyek elválasztottak vagy szembefordítottak bennünket. Országaink kapcsolatában ellenséges érzések kialakítására — kialakulására —, nemzeti értékeink lebecsülésére lehetőséget adó kérdések nem merültek fel. Érdekeink — a történelmileg nem lényeges területeken is — ritkán és rövid ideig ütköztek.*

A *Magyarország Lengyelország. A barátság ezer éve — Polska Węgry. Tysiąc lat przyjaźni* című két könyv (is) azt sugallja, hogy kapcsolatainkat nem szabad *mechanikusan, az összefüggéseket nélkülözve* megítélni. A magyar—lengyel kapcsolatokat nem a szomorú tekintetű szűzek, a jóságos királynők, a gátlástalan hercegek, az ellenségeskedések, tehetségtelen, politikai vaksággal (is) megvert politikusaink határozták meg; kapcsolataink *az országaink előtt álló történelmi feladatok megoldásában való közös munkálkodásban, a közös érdekek felismeréséből fakadt érzékenységekben, a függetlenségi harcokban és a szabad állami lét utáni törekvés — lehetőség szerinti — segítségével, majd a legutóbbi időkben a társadalmi változásokért vívott harcokban, internacionalista célokban kapott értelmet és gyakorlatot.* Ezúttal azonban el nem mulaszthatom megvallani: a magyar—lengyel kapcsolatok aranykönyvében is a legszebb lapokat a *megmaradás, a lét, a haladás és függetlenség, az összefogás, együttműködés és barátság, az internacionalizmus* kérdéseivel összefüggő események töltik meg. A lengyelekhez és más népekhez fűződő kapcsolatainkban mérjük egyforma mércével. Kapcsolataink múltját vizsgálva *az ország, uralkodó osztály, nép* fogalmát a történelmi korszaknak megfelelően értelmezzük. Okunk van arra, hogy ne az „*ellendrukkerekre*”, a mítoszokra, a legendákra, hanem a *tényekre* figyeljünk. Így hát *a magyar—lengyel kapcsolatokban ne a lényegtelenet ragadjuk meg, a „soha” és a „mindig” jelzők után következő megállapításoknál a történelmi mércével mért marandót, a nemzeti célokat, a haladó törekvéseket szolgálót, a kapcsolattörténetben a meghatározót igyekezzünk megismerni, s ezekből vonjunk le következtetéseket, ezeket a gondolatokat népszerűsítsük.*

*

A magyar—lengyel kapcsolatok múltjának vizsgálatakor a mai viszonyainkról is szót kell ejteni. Az elmúlt 35 évben Közép-Kelet-Európában a társadalmi viszonyok mellett az államközi kapcsolatokban is *alapvető és megfordíthatatlan* változások következtek be. Az országok (kormányok) és népek közötti viszonyok egyértelművé váltak, új alapokra kerültek. A korábbihoz képest új eszmények, új célok, az együttműködés új távlatait megnyitó és lehetővé tevő nemzetközi kapcsolatok kialakulásának lehetünk tanúi. A jelen és a jövő tennivalóinak számbavételénél múltunk *tényszerű, elfogulatlan ismerete* igen nagy fontossággal bír. Ezért a valóság sokszínűségé-

nek felismerése, a történelmileg helyes következtetések levonása, mai helyzetünk, eredményeink megbecsülése érdekében el kell határolnunk magunkat a kártékony illúzióktól, nosztalgiáktól, az egyoldalúságtól. Múltunk megítélésénél tudnunk kell arról is, hogy milyen körülmények és lehetőségek közepette jártuk be a mához, a mai viszonyainkhoz vezető hosszú, ellentmondásoktól sem mentes történelmi utat. Ebben a tekintetben sem felejtkezhetünk meg arról, hogy népünk évtizedes erőfeszítésének, szocialista viszonyainknak köszönhetően — a tudomány és a népszerűsítés terén is — van mit féltenuünk, van mit megóvunk. Az előbbieket arra ösztönöznék bennünket, hogy nemzeti önismeretünk, múltunk, kapcsolataink ügyében is felkészülten, körültekintően, nagy felelősséggel, marxista igényességgel gondolkodjunk és tevékenykedjünk.

ROMÁNIA

NICOLAE BALOTĂ

A boltozat-tér*

*A zárt tér: kolostorcella és börtöncella * A tér hermetikus zártsága * Az azúr Mallarménál és az Argehei-féle levegőg * Pascal: cella-ember * A kriptá * Urmuz: a föld alatti * A tér: itélet * „A nagy kerülő” * A bezárt ember * „A világ fenekén”*

Argehei imaginárius világában a teret — mely természetesen nem azonos e világgal — visszatérő képek formájában rögeszmeszerűen kísértő képzet uralja. A zárt tér kivetített képzete ez, a boltozaté, mely templom- vagy kriptakupolához hasonlóan borul egy sík terep, körülhatárolt mező fölé. Barlang- vagy kriptatérnek nevezhetnénk, ha e megjelöléshez nem tapadnának sajátos konnotációk. Látni fogjuk azonban, hogy a boltozat alatt a dolgoknak és élőlényeknek kriptái a viselkedésük. A bezárt-ság és a rejtezés — a bezártak és rejtőzők helyzetét jelzi. A zárt helyiség, a cella (mint börtön- vagy kolostorcella) olyan tér, mely a teljes univerzum képeként parányi avagy makroszkopikus méreteket ölthet. Kivált a földet látja ilyen boltozatos helynek a költő, ahonnan — akár ablaktalan monászból — nem lehet kitörni. Rettenetesen szűk néha egy-egy ilyen tér, s nem a viszonylagosság, hanem valami különös térerzékelés folytán a föld fölötti boltozat olykor szűkösebbnek rémlik, mint valamely szobáé: „Miert is szűkebb az / Egész föld, / Mint boltozatos kamorám.” (Ploaie — Esőben).

Az Argehei-féle tér hermetikus zártsága mutatkozik meg a kozmikus boltozatot a tágas föld felett *par excellence* kirajzoló levegőgben, mely bezárul és bezár. Nyoma sincs itt Mallarmé eszményének, az azúr, a föltételezett végtelenség felé ragadó lendületnek.

Gondolatbresztő lehet párhuzamot vonni a két költő között. Mallarmé költészetében diadalmaskodik az azúr, noha nála olvashatjuk azt is: „Le Ciel est mort” (Az Ég halott). A francia költő szemében viszont mégis a nagy fölzsabadulást jelentette ez a lenyűgöző, örökké kísértő ég, az „örök ég”, mely csúfondárosan hívja ki a tehetetlen, „a Fájdalmak meddő sivatagába letepert” költőt. „Où fuir dans la révolte

* Fejezet a román irodalomtörténész „Tudor Argehei műve” című monográfiájából (Opera lui T. A. Editura Eminescu, 1979). — Ezzel a közlésünkkel a 100 éve született Tudor Argehezire emlékezünk.